

(əvvəlki qəzetin ötən sayında)

Əslində, dünyanın və elə Ermənistan siyasi elitasının da o qədər əhəmiyyət vermədiyi yaxınlaşan "tufanın ilk güclü ildırımını" iyulun 12-də çaxmışdı. Həmin gün Dağlıq Qarabağdan yüzlərlə kilometr aralıda Ermənistanla Azərbaycan sərhədində toqquşmalar baş verdi və bu 2016-cı ilin aprelindən 2020-ci ilin sentyabrına qədər tərəflər arasında baş verən ən böyük hərbi insident idi. O zaman bir çox siyasətçilər, diplomatlar və ekspertlər hadisəni yerli fəvqəladə hal hesab edirdilər.

Bundan dərhal sonra iyulun 15-nə keçən gecə "Qarabağ uğrunda azadlıq müharibəsi"ni başlamaq tələbi ilə Bakıda genişmiqyaslı mitinq keçirildi. O zaman Prezident İlham Əliyev mitinq çıxanların "xoş niyyətli" olduğunu etiraf etsə də, "heç kəsə hadisələri qabaqlamağa məsləhət gördüyünü" dedi və əlavə etdi: "Qarabağda döyüşmək istəyirəm" deyən hər kəs şəxsi məlumatlarını Səfərbərlik və Hərbi Xidmətə Çağırış üzrə Dövlət Xidmətinə təqdim etsin". Bəziləri Prezidentin bu sözlərindən sonra gənclərin dərhal geri çəkilməyini düşündü. Ancaq belə olmadı. Cəmi bir neçə saat sonra Səfərbərlik və Hərbi Xidmətə Çağırış üzrə Dövlət Xidmətinin rəisi prezidentə bildirdi ki, artıq 4 min nəfər qeydiyyatdan keçib.

Azərbaycan cəmiyyətindəki əhval-ruhiyyə, Bakıdakı mitinqdən də göründüyü kimi, ATƏT-in Minsk qrupunun himayəsi altında aparılan danışıqlar prosesinin dalana dirənməsi və diplomatik həllə inamın itirilməsi səbəbindən getdikcə daha radikal karakter alırdı. Müharibədən bir neçə ay əvvəl Prezident İlham Əliyev xəbərdarlıq etmişdi: "Biz imitasiya xatirinə danışıqlar aparmaq, mənasız videokonfranslar keçirmək niyyətində deyilik. Hər şeyin bir mənası olmalıdır. Danışıqlar mahiyyəti üzrə aparılmalıdır. Onların mənasız olduğunu görsək, müvafiq addımlar atacağıq".

Iyunun 15-nə keçən gecə Bakıda keçirilən mitinq həm də artıq xalqın da torpaqların azad edilməsi uğrunda müharibəyə hazır olduğunu nümayiş etdi və bu, ölkə rəhbərinin daha qətiyyətli hücum əmrini verməsinə güclü bir dəstək oldu.

27 sentyabr 2020-ci il səhər saat altı radələrində ikinci Qarabağ müharibəsinin ilk atəşləri açıldı. Bazar günü gecə Ermənistan qoşunları bütün təmas xətti boyunca atəş açıb 14 mülki şəxsi yaralayandan dərhal sonra, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin əmrinə əsasən Azərbaycan Ordusu atışmaların qarşısını almaq üçün irimiqyaslı hücumu başladı. Konturları çoxdan çizilib hazırlanmış "Dəmir yumruq" əməliyyatı coğrafi baxımdan bir-birindən ayrı bir neçə ərazidə eyni vaxtda həyata keçirildi. Məxanikləşdirilmiş döyüş qruplarına artilleriya və pilotsuz uçuş aparatları dəstək verirdi. Analitiklərin bir çoxu ilk saatlardan dərk etməyə başladı ki, bu hücum artıq improvizasiya və ya Azərbaycan rəhbərliyinin qəfil emosional qərarına əsaslanmırdı. Bu, həqiqətən, belə idi.

Bakı Moskvanın və Qərbin çoxsaylı atəşkəs çağırışlarına heç bir məhəl qoymadan öz ərazilərinin azad edilməsi uğrunda həlledici müharibəyə başladı və bütün silahlardan atəş açaraq Zəfər zirvəsinə doğru yola çıxdı.

Azərbaycanın müasir döyüş sursatlarının və bütün növ hərbi texnikanın alınmasına qoyduğu sərmayələr 44 günlük müharibədə artıqlaması ilə özünü doğrultdu: artıq əməliyyatın birinci mərhələsində Azərbaycan Silahlı Qüvvələri düşmənin zirehli döyüş maşınlarının, artilleriya atəş gücünün və hərbi hava hücumundan müdafiə vasitələrinin əhəmiyyətli hissəsini məhv edib sərada çıxardı və bu da Ermənistanın müdafiə xətlərini daha az itki ilə yarmağa və sürətli irəliləyişə imkan verdi. Bundan əlavə, kəşfiyyat-atəş (kəşfiyyat-zərbə) konturlarından səmərəli istifadə erməni komandanlığının müdafiənin dərinliklərində canlı qüvvə və hərbi vasitələrin maneəvə etməsinə xeyli çətinləşdirdi və müəyyən vaxtdan etibarən açıq-aydın Ermənistan qoşunlarının mənavi-psixoloji vəziyyətinə ciddi təsir göstərməyə başladı. Zirehli maşınlarla qoyulan investisiyalar da eyni dərəcədə effektiv oldu, düşmənin müdafiəsinin əsas xəttinin dağıdılmasını və əməliyyatların taktiki müvəffəqiyyətinin genişlənməsini təmin etdi.

İlk günlərdən sonra aydın oldu ki, bu, müntəzəm kütləvi ordular tərəfindən aparılan müharibənin çox nadir nümunəsidir. XX əsrin sovet tipli müdafiəsinə qarşı XXI əsrin əvvəllərində yüksək dəqiqlikli Qərb silahlardan istifadənin nəticələri və nəhayət, xarici kontekstin köklü şəkildə dəyişməsi Ermənistanla Azərbaycan arasında kərkəş qarşıdurmanı yerli müstəvidən global kateqoriyaya keçirdi. Hər şey proqnozlaşdırıla bilən idi.

Münaqişənin ilk saatlarında Azərbaycan Ordusunun düşmənin ön xəttinin hava hücumundan müdafiəsinin dəf edilməsi istiqamətində uğurlu əməliyyat keçirdi. Ermənistanın olduqca köhnəlmiş hava hücumundan müdafiə sistemləri və digər müdafiə qurğuları uzaq mənzilli MLRS ilə birlikdə işləyən zərbə və kəşfiyyat PUA-larının kütləvi istifadəsi qarşısında aciz qaldı.

Qondarma "Dağlıq Qarabağ təhlükəsizlik surası"nın katibi Samvel Babayanın sözlərinə görə, "münaqişənin ilk dəqiqələrində qondarma "dqr müdafiə ordusu"

Zəfərə gedən yol

hava hücumundan müdafiə sistemlərinin yarısını (daha etibarlı mənbələrə görə 60 faizini – M.S.) və artilleriyasının 40 faizini itirib".

Münaqişənin ikinci günü, sentyabrın 29-u səhər saatlarında Ermənistan HHQ-yə məxsus Su-25 döyüş təyyarəsi tapşırığı yerinə yetirməmiş vuruldu. Bu müharibədə pilotlu təyyarələrdən fərqli olaraq, İkinci Qarabağ müharibəsinin əsl ulduzları İsrailin "Harop" zərbə PUA-ları və Türkiyənin "Bayraktar TB2" kəşfiyyat və hücum pilotsuz uçuş aparatı idi. Erməni silahlı qüvvələrinin kiçik ölçülü, aşağı sürətli hədəflərə qarşı effektiv mübarizə aparan hava hücumundan müdafiə vasitələri olmadığı üçün, pilotsuz uçuş aparatları havada dominant qüvvəyə çevrildi və təkcə kəşfiyyat və atəşin tənzimlənməsi üçün deyil, həm də Ermənistanın hərbi texnikasının birbaşa məhv edilməsi üçün ən vacib vasitə oldu. Azərbaycan Ordusunun döyüş qabiliyyəti hərbi strateqləri belə heyrətə saldı, çünki bu, XXI əsrin yeni texnoloji müharibəsi idi və dünya hələ belə bir müharibənin şahidi olmamışdı.

İkinci Qarabağ müharibəsi zamanı dünya iki nizami ordunun döyüşündə, o cümlədən, dağlıq və meşəlik ərazilərdə PUA-lardan və idarəolunan döyüş sursatlarından geniş istifadə edildiyinin şahidi oldu. Ermənistanın hava hücumundan müdafiə sisteminin elementlərinə, o cümlədən, kifayət qədər müasir sistemlərə malik olmasına baxmayaraq, onlar nəinki qoşunları effektiv müdafiə edə bildi, PUA-ların və idarəolunan sursatların koordinasiya edilmiş uğurlu həmləri sayəsində sıxışdırılıb məhv edildi. Faktiki olaraq, Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycanın pilotsuz döyüş vasitələrinin sistemli təzyiqinə tab gətirə bilmədi. Nəticədə, müharibənin ikinci həftəsinin sonuna yaxın Azərbaycanın PUA-ları, sözün əsl mənasında, hər bir atəş nöqtəsinin, hər bir zirehli texnikanın, erməni döyüşçülərinin hər bir qrupunun ovuna başladı. Bu, nəinki erməni tərəfinin ağır itkilərinə, həm də şəxsi heyətin ciddi ruh düşkünlüyünə gətirib çıxardı.

Oktyabrın 12-dən etibarən Azərbaycan Ordusunun döyüş briqadalarının biri ələ keçirilmiş mühüm yol qovşağı olan Hadrutdan döyüş atıldı. Bu vaxtlarda Azərbaycan 12 xüsusi təyinatlı dəstəsi buradan Şuşa istiqamətinə, eyni sayda dəstə də Füzuli rayon mərkəzinə gedən yoldan hücumu başladı. Onlar sürətli strateji yüksəklikləri və kəndləri tutur, arxalarından isə cinahların təhlükəsizliyini təmin edən və əraziyə nəzarəti möhkəmləndirən iki motoatıcı briqada hərəkət edirdi. Məhz bu iki istiqamətdə həyata keçirilən sürətli hücumlarda əldə edilən uğurlar döyüşlərin

bütün sonrakı gedişatını müəyyənləşdirdi.

Oktyabrın 14–15-də əsas döyüş əməliyyatları Füzuli ətrafında cərəyan edirdi. İlk günlərdə düşmənin mərkəzdəki möhkəmləndirilmiş müdafiə istehkamlarına edilən üzbtüz hücum uğursuz olmuşdu. Amma indi Azərbaycan qoşunları bu istehkamlara arxadan yaxınlaşdı. Onlara doğru geri çəkilən erməni silahlı birləşmələrinin qalıqları xüsusi təyinatlıların pusqularına düşüb böyük itki verir və təslim olurdular.

Oktyabrın 20-də Araz çayı boyu irəliləyən Azərbaycan Ordusu qondarma "dqr"-in nəzarətində olan ərazilərdən keçərək bilavasitə Ermənistan sərhədinə çatdı. Azərbaycan qoşun hissələri hücumu davam etdirirdilər, bu, Ermənistan ərazisindən Naxçıvan Muxtar Respublikasına dəhliz açmaq firsəti verirdi. Lakin

bələr uzaq mənzilli MLRS və PUA-lar tərəfindən həyata keçirilirdi. 90-cı illərdə tərifi yerə-göyə sığmayan erməni ordusu Xankəndi yaxınlığında daha yüngül miniatür tank əvəzinə raketlərlə belə heç bir müqavimət göstərə bilmirdi.

Həmin ərzədə "BBC"-yə başlıqlı müsahibə verən Ermənistan İctimai radiostunun keçmiş rəhbəri Mark Gevorkyan deyirdi: "Şuşa bütün Qarabağın açarıdır. Bu, birinci müharibə zamanı da belə idi, indi də belədir. Lakin o zamanlar silahların səviyyəsi tamamilə fərqli idi". Başqa necə ola bilər?! Siz nə gözləyirdiniz, Azərbaycan 1990-cı illərin ölkəsi olaraq qalacaqdımı?!...

Noyabrın 7-də Şuşa artıq Azərbaycan qoşunlarının tam nəzarəti altında idi və birləşmiş erməni dəstələrinin əks-hücum cəhdləri heç bir nəticə vermirdi. Döyüş

Azərbaycan qoşunları sərhədi keçməyib Qarabağın dağətəyi ərazilərini və çay boyu dərələri təmizləməyə başladı. İki gün sonra, oktyabrın 22-də Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın İranla bütün sərhədini tam nəzarətə götürdüyünü bəyan etdi.

Artıq oktyabrın 29-da Dağlıq Qarabağın qondarma rejimi etiraf etməyə məcbur oldu ki, "birbaşa Şuşa yaxınlığında, ondan 5 kilometr aralıdakı yaşayış məntəqələrində ağır döyüşlər gedir. Şuşaya zərbə nəinki Xankəndini təhlükə altında qoyurdu, həm də o zaman qondarma respublikanı Ermənistandan təmin edən əsas damarı – Gorus–Laçın–Şuşa–Xankəndi yolunu və Laçın dəhlizini bağlayırdı. Azərbaycanın burada uğur qazanması isə Ermənistan üçün müharibədə fəlakətli məğlubiyyətə bərabər idi.

Noyabrın 5-dən Şuşa uğrunda şiddətli döyüşlər başladı. Azərbaycan xüsusi təyinatlıları bu şəhərin xilası üçün nəfəs dərmədən döyüşürdülər. Artilleriya bu qüvvələrə dəstək verə bilmədiyindən, zər-

Çıxışının sonunda sanki bu Zəfər xəbərini onun üçün nə qədər mühüm olduğunu təkrar dilə gətirərək nitqini bu sözlərlə bitirir: "Bu tarixi bir gündə Azərbaycan xalqına bu müjdəni vermək mənim həyatımda bəlkə də ən xoşbəxt günlərimdən biridir. Əziz Şuşa, sən azadsan! Əziz Şuşa, biz qayıtmışıq!"

Beləliklə, 44 gün davam edən İkinci Qarabağ müharibəsi Ermənistanın ağır, sarsıdıcı məğlubiyyəti ilə başa çatdı. Döyüş meydanındakı bu ağır məğlubiyyətdən sonra Ermənistan hakimiyyəti Rusiya Federasiyasının zəmanətli ilə faktiki olaraq Azərbaycana təslim olmaq məcburiyyətində qaldı. Nəticədə nəinki 26 ildən artıq işğal altında olan Dağlıq Qarabağ ətrafındakı Azərbaycanın bütün əraziləri azad edildi, həm də Dağlıq Qarabağın, sovet dövrünün muxtariyyəti hüduqları daxilindəki əhəmiyyətli bir hissəsi, o cümlədən, Qarabağın ikinci mühüm şəhəri Şuşa öz əzəli sahibinə qayıtdı.

Azərbaycanın 44 günlük müharibədə Ermənistan üzərindəki bu Zəfəri nüvə silahına malik olmayan, lakin öz milli maraqlarını təmin etmək üçün aydın xarici siyasət hədəfi müəyyənləşdirməkdə, böyük iradə və qətiyyətə sahib "orta regional gücün" – Azərbaycan dövlətinin imkan və resurslarını aydın göstərdi.

İkinci Qarabağ müharibəsi Azərbaycanın Qələbəsi ilə başa çatdısa da, münaqişəyə son qoyulmadı. Bakı bu zəfərdən dərhal sonra xəbərdarlıq etdi ki, Qarabağ erməniləri Azərbaycanın dövlət sistemində tam inteqrasiya ilə birləşməlidirlər, onlar üçün heç bir muxtariyyətdən söhbət belə gəda bilməz. Buna baxmayaraq, Ermənistan revanşizm meyillərindən əl çəkməyib təxribatlarını davam etdirirdi. 2023-cü il sentyabrın 2-də baş nazir Nikol Paşinyan qondarma "Dağlıq Qarabağın müstəqillik bəyannaməsi"nin "ildönümü" ilə əlaqədar separatçı rejimə təbrik müraciəti ünvanlandı. Sentyabrın 9-da Azərbaycanın Qarabağ bölgəsində qondarma "prezident seçkiləri" keçirildi. Separatçı qüvvələrin yeni bir hakimiyyət formalaşdırmaq cəhdləri və qeyri-qanuni silahlı dəstələrə maddi-siyasi dəstək verilməsi Ermənistanın daha böyük hərbi təxribatlara hazırlaşdığını göstərirdi. Beləliklə, özündə kapitulyasiya aktını ehtiva edən üçtərəfli Bəyannatın imzalandığı vaxtdan üç il keçməsinə baxmayaraq, davam edən təxribatlar və terror aktları antiterror əməliyyatının keçirilməsini labüd edirdi.

2023-cü il sentyabrın 19–20-də Azərbaycan Ordusu Ali Baş Komandan İlham Əliyevin əmrinə əsasən lokal xarakterli antiterror tədbirlərinə başladı və 23 saat davam edən əməliyyat nəticəsində ölkənin ərazi bütövlü-

lüyü və suverenliyi tam bərpa olundu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyev 2023-cü il Xankəndidə keçirilən Zəfər paradasında bu əməliyyatın labüdlüyünü çox sərrast və dürüst əsaslandıraraq dedi: "Bir dəfə demişdim ki, Şuşasız bizim işimiz yarımcıq olacaq. Ancaq hələ o vaxt mən bilirdim ki, Xankəndisiz, Xocalısız bizim işimiz yarımcıq qalacaq".

Var olun, cənab Ali Baş Komandan! Siz 26 il sonra 100 il əvvəl hegemon dövlətlərin Azərbaycana qarşı çıxardığı daha bir ədalətsiz hükmü də dərin ağılımız, iti zəkanız, polad qətiyyətiniz və cəsarətinizlə tarixin zibilliyinə atıb, ərazi bütövlüyümüzü bərpa etdiniz. Azərbaycan var olduğu qədər Sizi xarıqladacaq xidmətinizi və xalqımızın qürur və ləyaqətini özünü qaytaran Zəfərinizi unutmayacağı!

Qarabağ Azərbaycandır!

*Məhərrəm SƏFƏRLİ,
Həsən bəy Zərdabi mükəfəfətçisi*